

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

4/4-сан

*Ўзбекистон Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ғәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

Umirova G. Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalarida rahbarlik qobiliyati va boshqaruv kompetensiyasini rivojlantirishning tarkibiy qismlari	200
Axmedova M. Mustaqil va o'quv topshiriqlarini metodik takomillashtirishda ona tili fanining vazifalari	206
Qosimov Sh. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish	215
Xayitova Sh. Oilada o'zaro muloqot madaniyatini shakllantirishning pedagogik omillari	225
Xoliqova R. Ona tili ta'limida o'quv topshiriqlarini metodik-pragmatik takomillashtirish	230
Muxitdinova M., Syomkina A. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetensiyalari	235
Maxkamova M. Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida kasbiy sifatlarni rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari	239
Muslimov Sh. Bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini shakllantirish mezonlari	243
Xaydarova M. Ta'lim qonunlari - uni samarali tashkil etish bu ba'zi muhim talablar uchun asosdir	247
Toshmatova Sh., Ernazarov Z. Biologiya faning yangi metodikalari	252
Xakimov T. Sharq allomalarining pedagogik qarashlari asosida oliy ta'lim talabalarining pedagogik tafakkurini oshirishni takomillashtirish	259
Nazirova F. O'qituvchi faoliyatida pedagogik va kommunikativ qobiliyat	265
Irmatova M. Boshqaruv psixologiyasining fundamental asoslari	271
Xaydarova M. Yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish	277
Rasulova M. O'qituvchilarning loyihaga asoslangan o'qitish kompetentligini rivojlantirishning zamonaviy usullari	283
Djabbarova N. Talaba-qizlarda liderlik sifatlarni rivojlantirishning ta'limiy imkoniyatlari	288
Haydaraliyeva Z. O'zbekiston ta'lim tizimini xorijiy tajribalar asosida rivojlantirish	295
Rajabov X. Bo'lajak kimyo o'qituvchilarining axborot-metodik kompetentligini takomillashtirishda raqamli ta'lim texnologiyasidan foydalanish tamoyillari	301
Буртешова А.Б. Эмпатия в современных направлениях консультирования и психотерапии	308
Сайдахметова Д.Х. Ўқувчиларда касбий-ижодий кўникмаларни шакллантиришнинг ривожлантириш кўникмалари	316
Kayumova G.A. Factors in the development of language and speech culture in young people	324
Saidova D.B., Burieva K.E. "Chirchiq modeli" asosida ilmiy kognitiv kompetentligini rivojlantirish psixologik omillari	328
Саидова Д.Б., Буриева К.Э. Методы и приемы мотивации учащихся при обучении биологии и особенности процессов запоминания	334
Mavlonova G.Dj., Matniyazova H.X. Takroriy ekin sifatida ekilgan soyaning genetik kolleksiyasi namunalarining morfologik belgilari	341
Quljonov N.J. Oliy ta'lim muassasalarida matematikani amaliy dasturlar yordamida raqamlashtirish metodikasi	350
Khamrakulova O.A. Strategies for developing students' critical thinking skills in teaching foreign languages	354
Radjabova Z.M. Kasb tanlash faoliyatining asosiy psixologik muammolari	360
Radjabova Z.M. O'quvchilarni ongli kasb tanlashga tayyorlash	367
Жарасбаев Н.А. Түркі халықтары фольклорындағы ортақ сарындардың зерттелуі жайынан	371

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Xakimova B.M. Gender o'z-o'zini rivojlantirish jarayonida maktab o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini o'stirishning nazariy jihatlari	374
Sarsenbaev A. Haqoratning jinoiy-huquqiy tasnifi	380

O'QUVCHILARNI ONGLI KASB TANLASHGA TAYYORLASH

Radjabova Z.M.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: O'quvchi, strategik maqsad, ong, mehnat, o'smir, maqsad, talantlilik, kasb, motivlashgan faoliyat.

Ключевые слова: Студент, стратегическая цель, разум, работа, подросток, цель, талант, профессия, мотивированная деятельность.

Key words: Student, strategic goal, mind, work, teenager, goal, talent, profession, motivated activity.

O'quvchilarga ta'lim berish va tarbiyalab berishning asosiy vazifasi ularni kelajak hayotga tayyorlash hisoblanadi. O'quvchilarni bilim berish orqali va ularga ahloqiy malakalarni o'rgatish – bu ularni kelajakda o'zlari uchun va o'z hayotlari uchun kerak bo'lgan tarbiyani olish hisoblanadi. Ular har xil dunyoqarashga, psixologik xususiyatlarga ega bo'lganliklari uchun ham kasb tanlashda har xil yondoshadilar. O'quvchilarni kasbga ham tayyorlab borish, ularga tarbiya berish bilan bog'liqdir.

O'qituvchi faoliyatidagi asosiy maqsad bu o'quvchilarni ongli ravishda kasb tanlashlariga tayyorlash hisoblanadi. Buning uchun ular o'quvchilarni tarbiyalab borishlari va o'zlari hoxlagan kasblarida mehnat qilishga tayyorlanishlari zarur bo'ladi. Kasbga yo'naltirishning asosiy strategik maqsadi va vazifalaridan kelib chiqqan holda o'qituvchi o'z oldiga aniq va yaqin orada bajarilishi kerak bo'lgan vazifalarni qo'yadi. Bularga o'quvchilarni aniq bilimlar bilan qurollantirish, ularda malaka va ko'nikmalarni shakllantirish, ijodiy imkoniyatlarini va ehtiyojlarini ochib berish, estetik va ahloqiy ongini tarbiyalash va sh.k. kiradi. Bularni natijasida o'quvchilarni bilim darajasini va shaxs sifatidagi imkoniyatlarini aniqlab berish yotadi. O'quvchilarni tarbiyalanganligi asosida ularni yaqin va uzoq maqsadlari, ijtimoiy ahamiyati, shuningdek shaxsiy maqsadlari ro'yobga chiqadi.

O'qituvchi va o'quvchi faoliyatining natijasi bu kasbga yo'naltirishda ko'zga tashlanadi. O'qituvchi faoliyatining natijasi o'quvchilardagi psixologik ko'rinishda o'z aksini topadi, ya'ni ularning bilimlarida, uddalay olishlarida, malakalarida, shaxsga xos tamonlarini ko'rinishida, dunyoqarashlarida, ma'naviy ehtiyojlarida aks etadi. Ularda qadriyatlar va hoyaviy xarakterlarni shakllantirish, ularni rivojlantirishga va o'zlarini anglashlariga olib keladi.

O'quvchilar faoliyatining natijasi – bu aniq bir kasbni tanlab olishlarida, ularni bajarishni uddalay olishlarida, shu sohani bilib borish imkoniyatlarida ko'rinadi.

O'quvchini ma'lum bir kasbni tanlab olishlariga yordamlashish muhim jarayon hisoblanib, boladagi shaxsiy imkoniyatlar va sifatlar shu kasbga mos kelishi muhim hisoblanadi. Quyidagi savollarga javoblar, ya'ni “Men kimman”, “Men nimani hoxlayman”, “Meni qo'limdan nima keladi” kabi savollar bebaho yordam beruvchi savollar hisoblanadi. Bu savollarga esa psixologiyaning yosh yo'nalishi bo'lgan psixodiagnostika javob beradi. Bu yo'nalishning asosiy prinsiplari quyidagilar hisoblanadi:

1. Eng umumiy talantlilik. Talantsiz inson yo'q, balki o'z ish faoliyatini topolmagan inson bor.

2. O'zaro ustunlik. Agar siz biror bir narsani boshqalarga nisbatan yaxshi bajara olmasangiz, demak siz boshqa sohada ish faoliyatini yaxshi bajara olasiz.

3. O'zgarishlar albatta ro'y beradi. Inson haqidagi biror bir xukm, xulosa oxirgisi xisoblanmaydi. Siz biror bir yangilikni bilib borar ekansiz, albatta ertasiga sizda bir oz bo'lsada o'zgarish yuz beradi. Shuni aytish joyizki kasbni ongli tanlashdagi psixodiagnostika test metodlari orqali olib boriladi.

Kasbga ongli ravishda qarashni o'quvchilarni motivlashgan faoliyati sifatida qarashimiz, ya'ni kasbning mohiyati bilan tushunishga yo'naltirilganligi bilan, o'zidagi imkoniyatlarni amaliy jihatdan sinashni, kelajakdagi kasbni egallashga bo'lgan faol tayyorgarlikni, o'zida shu kasbga xos sifatlarni tarbiyalash kabilarni tushunamiz.

O'quvchilarni kasbga bo'lgan ongli munosabati xali yetarli darajadi o'rganilmagan. Bu yerdagi ongli “munosabat” olimlar tamonidan xar xil tahlil qilingan. Deylik, A. Markova ning fikricha – munosabat bu o'zini va boshqa insonlarni o'rab turgan faoliyatning ichki holati hisoblanadi. N. Morozova esa buni manfaat, qiziqish sifatida tushuntirib bergan. Morozova munosabatni faoliyati bilan bog'liq bo'lgan xissiyotlardan kelib chiqqan holda tushuntiradi. Shunday qilib bilim, kasbning mohiyati motiv sifatida xatti- xarakatlarga undab turuvchi hisoblanadi.

Yoshlarni kasbga ongli munosabati bu ular tamonidan tanlangan kasbni ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatliligi bilan bog‘langan tarzda ham tushuntiriladi.

Tanlangan kasbni ijtimoiy ahamiyatini yoshlar tamonidan anglanishi bu tanlangan kasbni mamlakatning iqtisodiy – ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga ta’sir etishini anglash bilan ham bog‘liq bo‘ladi. Bunda mamlakatni ishlab chiqarishini rivojlantirish, xalq xo‘jaligini yetuk kadrlar bilan ta’minlash va o‘zini bu xarakati bilan yurtini bozor munosabatlaridagi infrastrukturasini to‘ldirish ekanligini anglash yuz beradi.

Kasb tanlashning ongli munosabati – bu zarur bo‘lgan bilimlarni borligi bilan belgilanadi. Bunga eng avvalo inson faoliyatidagi xar xil kasblarni ko‘rinishlarini va shakllarini, ularning mohiyatini tushuntirib beruvchi bilimlar kerak bo‘ladi.

Bozor iqtisodiga yo‘naltirilgan kasbiy yo‘nalish yoshlarda xozirgi iqtisodni, menejment boshqarish nazariyasini, bozor muhitidagi marketing faoliyati va mo‘ljallni, patent olishga kirishni, ma’lumotlarni bilishni va ularni mohiyatini tushunish – buning uchun informatika va informatsiyalarni asoslarini egallagan bo‘lishlari kerak bo‘ladi.

O‘smirni kasb tanlashda o‘zini aniq maqsadlarini anglab olishi va kasbga ega bo‘lishga intilishi – bu ko‘p qirrali jarayon hisoblanadi. Bunda uchta asosiy omillar birlashishi va ularga moslashish kerak bo‘ladi: Bu Men hoxlayman, Men eplay olaman, Men qila olaman omillaridir.

- “Hoxlayman” – bu shaxsning intilishi, qiziqishi, hoxlashi.
- “eplay olaman” – bu insoniy imkoniyatlar (fiziologik va psixologik, shuningdek shaxsning ta’lim resurslari).
- “qila olaman”–mehnat bozorining ehtiyojlari,insonni jamiyat,odamlar, oilasi va shu kabilar oldidagi majburiyatlar.

O‘smirdagi kasbiy yo‘nalish o‘zida quyidagilarni qamrab oladi:

Kasb dunyosiga moslashish (qanday kasblar mavjud?, bu kasb egasi nima bilan shug‘ullanadi?)

-O‘zi uchun qiziqarli bo‘lishi va bu sohada uningimkoniyatlari qandayligini (qo‘lidan qanday ishlar kelishini) anglab olishi.

-Mehnat bozoriga moslashish, ya’ni hozirda qanday kasblar jamiyatga kerakligini bilish.

-Ta’lim tizimidagi bozor munosabatlari, ya’ni bola qiziqayotgan kasb bo‘yicha olinadigan bilimlarni qaerdan olish mumkinligini anglash.

Kasb tanlashga ongli munosabat – bu eng avvalo movjud bo‘lgan bilimlar asosida sodir bo‘ladi. Bunga eng avvalo inson faoliyati haqidagi tizimli bilimlarni kasb ko‘rinishi va tiplarini, ularni mazmunini kiritish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asomova R.Z. Kasb tanlash motivasiyasi va uning dinamikasi. Psix.f.n.....dis.-T., 2002. -137 b.
2. Ismogilova F.S. Professionalniy opit specialistov i upravlenie im v usloviyax formirovaniya rinochnoy ekonomiki. Avtoref. dis. ...doktor. psixol. nauk. - Moskva, 2000.-41 s
3. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.T.: Nizomiy, 2003.
4. Mirzotilloyevna, Radjabova Zuhra, and S. R. Mirzayeva. "Psychological factors of adolescence and teacher cooperation in choosing a profession." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.5 (2021): 834-842.
5. Z. Radjabova. "FORMATION OF PROFESSIONAL AWARENESS IN PERSON" *Science and innovation*, vol. 2, no. B5, 2023, pp. 250-253.
6. Radjabova Zuxra. "MAMLAKATIMIZ PSIXOLOGIYASIDA O'SPIRIN VA O'QITUVCHI MUNOSABATLARI MASALASINING O'RGANLISHI". *Innovations in Technology and Science Education*, vol. 2, no. 8, Apr. 2023, pp. 143-50, <https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/567>

РЕЗЮМЕ

UO'quvchini ma'lum bir kasbni tanlab olishlariga yordamlashish muhim jarayon hisoblanib, boladagi shaxsiy imkoniyatlar va sifatlar shu kasbga mos kelishi muhim hisoblanadi. Yoshlarni kasbga ongli munosabati bu ular tamonidan tanlangan kasbni ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatliligi bilan bog'langan

РЕЗЮМЕ

Помощь ученику в выборе определенной профессии считается важным процессом, и важно, чтобы личные возможности и качества ребенка соответствовали этой профессии. Осознанное отношение молодых людей к профессии связано с социальной и личностной значимостью выбранной ими профессии.

SUMMARY

Helping the student to choose a certain profession is considered an important process, and it is important that the personal capabilities and qualities of the child correspond to this profession. The conscious attitude of young people to the profession is connected with the social and personal significance of the profession chosen by them

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ОРТАҚ САРЫНДАРДЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ ЖАЙЫНАН

Жарасбаев Н.А.

Шығыс мемлекеттік педагогика университетінің оқытушысы

Tayanch so'zlar: she'r, nasr, drama, she'riyat.

Кілтгі сөздер: поэзия, проза, драматургия, жыр-дастан.

Key words: poetry, prose, drama, poetry.

Қазіргі түркі халықтары жасаған жерлер ежелде түрлі саяси, мәдени және әлеуметтік байланыстардың тоғысқан мекені болды. Сонау сақ және ғұн дәуіріндегі қаһармандық дастандар, бертін келе Сырдария мен Өмудария аралығында пайда болған зарастризм діні және оның киелі кітабы «Авесто», V-VI ғасырлар дүниені дүр сілкіндірген «Түркі қағанаты» тұсындағы «Орхон-Енесей» жазба ескерткіштері, орта ғасырдағы Шығыстық ояну дәуіріндегі түркі тектес ғалымдардың ғылыми-әдеби мұралары, Алтын Орда дәуірінде қағаз бетіне түскен қисса-дастандар т.б. осы өңірде дүниеге келген. Қазіргі дәуір мен ежелгі дәуірдегі ру-тайпа, елдің шекарасы бүгінгідей еместігі, бұл туындылардың бір халықтың меншіктік рухани дүниесі болмауы анық. Бүгінде қазақ даласында ежелден пайда болған әдеби мұраларды басқа түркі халықтары әдебиетіндегі туындылармен үндес, сарындастарды салыстыра зерттеу уақыты жетті. Бұндай зерттеулер фольклорлық шығармалардағы ұқсастықтар мен ерекшеліктерді анықтаумен қатар, бірін-бірі толықтыруға ықпал жасайды.

Әдебиеттану ғылымында фольклорлық ортақ сарындарды зерттеу бастамасы Ш.Уәлиханов еңбектерінен бастау алады. Қырғыз халық ауыз әдебиеті шеберлерінің бірі емес, көптеген ұрпағы атадан балаға мұра етіп отырып жасаған, әлем әдебиеті мен мәдениеті алтын қорына қосылған жыр-маржаны - «Манас» эпосы туралы Ш.Уәлиханов «Қырғыз туралы жазбаларында» еңбегінде былай дейді: «Манас – бүтін бір халықтың шығармасы, соның көп жылдық творчествосының жемесі – дала «Иллиадасы» десе де болғандай – деген пікірі екі елдегі халық творчествосына берген құнды пікір. Екі ел деп отырғанымыз бірі – қырғыз халқы, екіншісі – Ежелгі Грекия.

ISSN 2181-7138

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ХӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ»**

№ 6/4

Нөкис — 2023

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов, Р. Утепов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев

Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшеси №54

Тел.: 224-23-00

e-mail: uzniiipnkkf@mail.uz,

mugallim-pednauk@mail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 18.12.2023. Форматы 70x100^{1/8}

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 27 . Нашр. т. Нускасы _____ Буйыртпа №